

PREDGOVOR

IVAN VIĐEN

Lopud, središnji otok elafitskoga arhipelaga, koji je prema riječima Serafina Razzija s kraja 16. stoljeća „najnastanjeniji i najurešeniji vrtovima, palačama i lukama (...) i koji ima krasan zrak, obiluje vodom, ima lijepe i udobne građevine, mnogo ljupkih vrtova, a brežuljci su mu prekriveni vinogradima“ nakon osamdeset i šest godina ponovno je središnja tema jednoga monografskoga prikaza. Naime, posljednji se put to zbilo 1931. godine kada je tadašnji lopudski župnik Vicko Lisičar u vlastitoj nakladi objavio svoju knjigu *Lopud – historički i savremeni prikaz*. Podrazumijeva se da dum Vicku Lisičaru (1879.-1938.) u literaturi o Elafitima pripada posebno mjesto: taj je očito osebusni i svestrani intelektualac strastveno proučavao povijest ovog otočja, posebice Lopuda kojim je bio trajno i gotovo opsesivno zaokupljen. Pa iako je ustvari na njemu proveo svega šest godina svoje svećeničke službe, na osnovi arhivskih izvora i tada relativno oskudne literature 1931. napisao je dotad najcjelovitiji prikaz njegove povijesti i spomenika. Zamišljena cjelina povijesti čitavih Elafita nastavljena je monografijom o Koločepu (1932.) i trima manjim otocima (Daksa, Ruda i Sv. Andrija, 1935.), dok mu je povijest Šipana navodno ostala tek u rukopisu.

U izdanju dubrovačkoga Ogranka Matice hrvatske pred čitatelje sada izlazi djelo dviju mladih autorica koje obrađuju antičke, kasnoantičke i srednjovjekovne spomenike Lopuda. Dubrovačka Matica time nastavlja pokazivanje interesa za elafitske teme, materijaliziranoga posebno u knjizi svoga tajnika Ivica Žile o srednjovjekovnim spomenicima Koločepa koja je objavljena prije četrnaest godina. U vremenu koje dijeli (ili spaja?) ove dvije knjige bilo je potrebno da stasa novi naraštaj istraživača koji se bavi dubrovačkim temama, kao i da onaj raniji u međuvremenu sazrije, objavi vlastite zaključke i dosege. Priželjkujemo da će i ova publikacija biti poticaj novim istraživačima za bavljenje sličnim temama; možda se smijemo nadati da će se ovaj niz knjiga o arhitektonskim spomenicima dubrovačkih otoka nastaviti i u budućnosti.

Ova knjiga po prvi put na jednome mjestu daje pregled srednjovjekovnih spomenika Lopuda, mahom sakralnih građevina, nastalih u vremenskome rasponu od 10. do 13. stoljeća. Smješta ih u društveno-povijesni i umjetnički kontekst te po prvi put daje sistematizaciju spoznaja o njima, što s obzirom na fragmentarnu sačuvanost, nesustavnu istraženost i nepotpunu objavljenost lokaliteta nije bila jednostavna zadaća. Značenje ove knjige utoliko je veće i jer su sintetski pregledi ovoga tipa kod nas relativno rijetki.

Prvi dio je uvod autorice Maje Zeman (*Elafitsko otočje u antici i kasnoj antici*) koji ima za cilj osvijetliti ulogu i funkcioniranje Lopuda (donekle i ostalih

Elafitskih otoka) u klasičnom rimskom i kasnoantičkom razdoblju na temelju dostupnih pisanih i materijalnih izvora. Dajući pregled dosadašnje literature i materijala, autorica iznosi i nekoliko novih argumentiranih teza, među kojima, naprimjer, onu o Elafitima kao potencijalnom posjedu rimske države u razdoblju Carstva. Drugi dio, autorice Ivane Tomas (*Elafitsko otočje u srednjem vijeku*) okosnica je knjige, koji nakon iznošenja dosadašnje literature i kulturno-povijesnoga uvoda (u kojemu se, naprimjer, argumentirano priklanja stajalištu Josipa Lučića kako je Dubrovnik vrlo rano, već od ranog srednjeg vijeka bio u posjedu Elafita) donosi sustavan pregled spomenika Lopuda iz razdoblja srednjega vijeka, ponegdje s posve novim pogledima na neke spomenike i probleme.

Početke srednjovjekovne graditeljske i klesarsko-kiparske aktivnosti na Lopudu autorica smješta na sam kraj 8. i početak 9. stoljeća te ih povezuje sa srodnim rješenjima iz Dubrovnika i Kotora. To, između ostaloga, svjedoči o snažnoj vezanosti Grada i njegove okolice, ali i o međusobnoj povezanosti Dubrovnika i ostalih istočnojadranskih središta Bizantske Dalmacije. Sljedeću fazu graditeljske i prateće klesarsko-kiparske djelatnosti autorica smješta gotovo stoljeće kasnije, u prvu polovicu, odnosno sredinu 10. stoljeća, nalazeći čvrste analogije u oblikovanju dijelova liturgijske opreme (mahom oltarnih ograda) u Dubrovniku, Stonu i na ostalim Elafitskim otocima. Tu drugu, ili zrelu predromaničku fazu izgradnje i obnove dovodi se u vezu s pojačanim intenzitetom graditeljskih aktivnosti na širem prostoru, s time da se takva pretpostavka argumentira širokim i detaljnim analizama oblikovnih i tipoloških značajki kamene skulpture. Sljedeću, treću značajnu graditeljsku i klesarsko-kiparsku aktivnost na Elafitskim otocima autorica smješta od kraja 11. do sredine 12. stoljeća, u razdoblju koje se okvirno, u skladu s općim stilskim promjenama na južnodalmatinskome području, može nazvati razdobljem rane romanike.

Nakon osvrta na graditeljske komponente crkava, slijedi širi pogled na njihovu klesarsko-kiparsku opremu, kao i na vrijedne zidne oslike koji su djelomično sačuvani u nekima od njih. Zahvaljujući upravo analogijama sa zidnim slikama sačuvanima i otkrivenima u staroj dubrovačkoj katedrali te činjenici kako se u kasnijim povijesnim izvorima upravo crkve sa zidnim oslicima na Koločepu i Šipanu spominju kao kanonički patrimonij, Ivana Tomas uvjerljivo osnažuje svoju pretpostavku o oslikanim elafitskim crkvama tzv. južnodalmatinskoga kupolnog tipa kao dijelu posjeda dubrovačkih kanonika. U posljednjemu dijelu, pisanome kao zasebno poglavlje, izložena je cjelovita i temeljita analizu pet srednjovjekovnih crkava na otoku (Sv. Ivan Krstitelj, Sv. Nikola Grčki, Sv. Ilija, Sv. Petar i Sv. Mauro) te se u opširnim kataloškim jedinicama strukturirano osvrće na povijesne okolnosti nastanka, arhitekturu i opremu svake pojedine crkve.

Od osobite je vrijednosti pozivanje autorica na dosad neobjavljen izvornu građu (primjerice arheološka i konzervatorska izvješća, mahom iz istraži-

vanja vođenih šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća) kao i temeljita analiza i komparacija objavljenih i neobjavljenih spomenika na terenu. Takva sistematizacija građe, ovdje prvi put ponuđena, uspješno je omogućila donošenje novih i prilično čvrsto utemeljenih zaključaka o transformacijama otoka Lopuda u pred srednjovjekovno i srednjovjekovno doba.

Na određeni je način ovo i svojevrsni *hommage* svim ranijim autorima i istraživačima koji su se na različite načine bavili prošlošću Elafita i Lopuda; na puno se mjesta referira na stariju literaturu i gotovo je sa svake stranice ove knjige vidljivo da su starije spoznaje utkane u novije. Pisanje starih dubrovačkih kroničara i Ivana Marije Matijaševića, znanstveni radovi Josipa Lučića, Tomislava Marasovića, Igora Fiskovića i Miljenka Jurkovića i drugih, arheološka istraživanja koja su vodili Dubravka Beritić, Ivica Žile, Željko Peković i Zvezdana Tolja korišteni su, interpretirani i komentirani tako da se skladno isprepliću i nadopunjuju dajući, uz dosad neobjavljene dokumente, naposljetku zaključke koji su doista *novum vino u novim mjevovima* (Lk 5,37). Imajući na umu da na *blagoslovenome južnome moru (...) u onome miru i proljetnoj mladosti neba i naravi [gdje] prošlost neće nikako da je probudimo* (Lujo Vojnović, *Dva dana na Lopudu*) spomenici imaju svoju sudbinu u kojoj im možemo biti suputnici tako da ih prepoznamo i proučavamo - a time i štitimo - svima onima koji nam na tome putu pomažu treba odsrca zahvaliti.

Zaslужni istraživač povijesti i kulturne baštine Elafita dum Vicko Lisičar pred crkvom sv. Ivana Krstitelja na Ivanjem brdu na otoku Lopudu (izvor: Lisičar, 1931: sl. 10)